

Ks. dr hab. Tomasz Tułodziecki, prof. UMK
Katedra Teologii Historycznej
Wydziału Teologicznego
Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu

Recenzja dorobku naukowego, dydaktycznego i administracyjnego ks. dra Arnolda ZAWADZKIEGO, adiunkta na Wydziale Teologicznym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, ubiegającego się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Ocena została przygotowana na zlecenie Dyrektora Instytutu Nauk Biblijnych WT Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II w Lublinie, ks. prof. dra hab. Mirosława Wróbla, z dnia 6 listopada 2023 r. (WT-INB-2D/11/23).

Niniejsza recenzja dorobku naukowego ks. dr Arnolda Zawadzkiego, kandydata do stopnia doktora habilitowanego, obejmuje: 1) najważniejsze fakty z życiorysu zawodowego Kandydata; 2) ocenę osiągnięcia naukowego, o którym mowa w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. (art. 219, ust. 1, pkt 2, lit. b); 3) ocenę istotnej aktywności badawczej, współpracy międzynarodowej, dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego Habilitanta według kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego określonymi w wyżej wymienionej ustawie (art. 219, ust. 1, pkt 3), gdzie mowa jest o istotnej aktywności naukowej albo artystycznej realizowanej w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej; 4) wniosek końcowy.

1. Najważniejsze fakty z życiorysu zawodowego Kandydata

Habilitant jest doktorem w zakresie nauk biblijnych (egzegeza i teologia tekstów Pisma św. ST i NT). Stopień ten uzyskał w roku 2009 na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie, na podstawie publicznej obrony dysertacji pt. „Osea 10,8-10.11-15 e i suoi echi in Geremia”, pisanej pod kierownictwem o. prof. Horacio Simian-Yofre, SJ. (Praca ukazała się drukiem, pod nieco zmienionym tytułem: „Il Peccato di Gebaa Os 10,8-10.11-15 e i suoi echi in Geremia” nakładem Wydawnictwa KUL w Lublinie, w ramach serii wydawniczej Studia Biblica Lublinensia VIII, Lublin 2010, ss. 329).

Wcześniej Ks. Arnold Zawadzki, w ramach przygotowania do przyjęcia święceń kapłańskich, odbywał studia stacjonarne w Rzymie. Zwieńczył je bakalaureatem z nauk filozoficznych w roku 1995, na Papieskim Uniwersytecie Laterańskim, a następnie bakalaureatem z nauk teologicznych, na Papieskim Uniwersytecie Gregoriańskim w roku 1998. W tym samym roku podjął studia na Papieskim Instytucie Biblijnym w Rzymie (Biblicum). Pierwszy etap specjalistycznych studiów biblijnych zwieńczył uzyskaniem stopnia licencjata nauk biblijnych w roku 2004. Zwieńczeniem specjalistycznych studiów biblijnych w Rzymie była obrona wspomnianej już wyżej dysertacji pt. „Osea 10,8-10.11-15 e i suoi echi in Geremia” i uzyskanie stopnia doktora nauk biblijnych w roku 2009.

Po powrocie ze studiów specjalistycznych Ks. Arnold Zawadzki podjął zajęcia akademickie na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II w Lublinie, kolejno: na stanowisku

asystenta, a następnie adiunkta w Katedrze Egzegezy Pism Prorockich na WT KUL. Zajęcia prowadzone w ramach tej katedry są jednocześnie wykładami i ćwiczeniami obowiązującymi alumnów Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie. Pracę dydaktyczno-badawczą na WT KUL Ks. A. Zawadzki kontynuuje do dnia dzisiejszego. W roku 2010, praktycznie równoległe do zajęć akademickich w Lublinie, habilitant rozpoczął prowadzenie zajęć dydaktycznych w Wyższym Seminarium Duchownym w Łodzi i istniejącym przy nim Instytucie Teologicznym. Zajęcia te prowadzi nieprzerwanie do dnia dzisiejszego. Od jesieni 2017 podjął także pracę wykładowcy w Wyższym Seminarium Duchownym Ojców Franciszkanów Konwentualnych w Łodzi-Łagiewnikach (obecnie uczelnia ta jest afiliowana do UKSW w Warszawie). Pracę tę wykonuje do chwili obecnej.

2. Ocena osiągnięcia naukowego Kandydata

Podstawą ubiegania się o stopień doktora habilitowanego jest cykl powiązanych tematycznie pięciu obszernych publikacji (w sumie około 180 stron): *„Żydzi w poszukiwaniu własnej tożsamości w dobie wielkich przemian społeczno-religijnych w latach 530-440 przed Chr. na podstawie tekstów prorockich Deutero-Izajasza, Malachiasza i Trito-Izajasza (Iz 55,1-5; MI 3,1-5; MI 2,1-9; Iz 56-57)”*. Jest to osiągnięcie naukowe, o którym mowa w Ustawie 20 lipca 2018 r. (art. 219, ust. 1 pkt 2 lit. b). Pozostaje odpowiedź na pytanie, na ile to dzieło stanowi znaczny wkład autora w rozwój nauk teologicznych.

Oceniana praca habilitacyjna, jeśli chodzi o nauki teologiczne, ma specyficzny i wyjątkowy charakter. Zwykle podstawą nadania stopnia doktora habilitowanego w zakresie nauk teologicznych jest obszerna monografia naukowa, która stanowi znaczące „novum”, bądź wkład w rozwój nauki, w badanym przez habilitanta obszarze. W przypadku znaczącego osiągnięcia naukowego Ks. Doktora Arnolda Zawadzkiego jest inaczej. Na osiągnięcie to składa się bowiem aż pięć odrębnych i bardzo obszernych publikacji naukowych, wydawanych, poza ostatnimi dwoma artykułami, w dość dużych odstępach czasowych. Autor nadał im zbiorczy tytuł: *„Żydzi w poszukiwaniu własnej tożsamości w dobie wielkich przemian społeczno-religijnych w latach 530-440 przed Chr. na podstawie tekstów prorockich Deutero-Izajasza, Malachiasza i Trito-Izajasza (Iz 55,1-5; MI 3,1-5; MI 2,1-9; Iz 56-57)”*. Chronologicznie pierwszą publikacją w tym cyklu, powstałą w 2015 r., jest opracowanie zatytułowane: „Mesjaństwo w MI 3,1-5 i jego deuteronomiczna korekta — studium egzegetyczno-historyczne”, *The Biblical Annals* 5 (2015) 375-403. Ostatnia publikacja w tym cyklu pojawiła się w roku 2023 i nosi tytuł „«Sprawiedliwy ginie, a nikt się tym nie przyjmuje» (Iz 57,1a) — obraz judejskiej elity w inwektywach Trito-Izajasza (Iz 56-57). Kryzys przywództwa w prowincji Jehud w połowie V wieku przed Chr.”, *The Biblical Annals* 13/2 (2023) 251-295. Pozostałe opracowania ukazywały się kolejno w roku 2016: „Jahwe – „szybki świadek” w MI 3,5b na tle literatury międzytestamentalnej i rabinicznej“, w: *The Biblical Annals* 6/3 (2016) 325-356, w roku 2017: „Nowe tłumaczenie i interpretacja Iz 55,3-5. Studium egzegetyczno-historyczne”, *The Biblical Annals* 7/1 (2017) 49-85 i wreszcie w pierwszej połowie 2023 r.: „«Wysmaruję wam twarze gnojówką» (MI 2,3b). Mowa Boga do kapłanów (MI 2,1-9) jako manifest reformy Nehemiasza. Kryzys kapłaństwa i degradacja lewitów w pierwszej połowie V wieku przed Chr.”, *The Biblical Annals* 13/1 (2023) 37-81. Jak widać,

chronologia ukazywania się tych publikacji nie odpowiada chronologii biblijnej, jaką habilitant podał w tytule swego dzieła. Dzieje biblijne omawiane w niniejszych opracowaniach obejmują od ok.70 do 90 lat historii narodu wybranego w epoce powygnaniowej. Najstarszym, ze względu na analizowane tradycje literackie, tekstem biblijnym, omawianych przez Ks. A. Zawadzkiego jest fragment pochodzący od Deutero-Izajasza (Iz 55,3-5). Opracowanie habilitanta na ten temat pojawiło się w roku 2017. Całość cyklu zamyka tekst dotyczący Trito-Izajasza, czyli w rzeczywistości, najmłodszej warstwy literackiej wśród omawianych fragmentów ST. Świadomie podkreślam w niniejszej recenzji owe różnice chronologiczne, gdyż rzutują one na ogólny odbiór i zrozumienie badań poczynionych przez Ks. Arnolda Zawadzkiego. Ze względu na fakt, że wymienione artykuły nie ukazały się jak dotąd w żadnym zbiorczym dziele przeciętny czytelnik wcale nie musi być zorientowany, że poznawanie myśli i wyników badawczych habilitanta powinien rozpocząć niejako od środka, sięgając po publikację dotyczącą tekstów Deutero-Izajasza. Dopiero potem docierać do kolejnych opracowań. Oczywiście sytuacja i pozycja recenzenta jest nieco inna, gdyż dysponuje on ową całością, opatrzoną dodatkowo uwagami samego autora. Jednak szersze spectrum naukowców i czytelników może zderzyć się z owym chronologicznym problemem, który utrudni, a nawet uniemożliwi dotarcie do niewątpliwie cennych i ciekawych odkryć i wniosków Ks. A. Zawadzkiego. Krótko ujmując, poczynając od pierwszego artykułu w proponowanej przez autora kolekcji, nie znajdujemy wskazówek, czy sugestii o tym, że kolejnym krokiem badawczym będzie taka, czy inna publikacja, która podejmowane przez habilitanta problemy, pogłębi i rozwinie, bądź dokonane zostanie przynajmniej pewne porównanie z dotychczasowymi wynikami. W pewnym sensie można to zrozumieć, gdyż publikując swoje pierwsze opracowanie w roku 2015, autor nie mógł wiedzieć, czym będzie się zajmował osiem lat później i dokąd zaprowadzą go naukowe drogi. Brakuje zatem pewnego solidnego wprowadzenia do całości dzieła, jakie wyszło spod ręki Ks. Arnolda Zawadzkiego, które po pierwsze: formułowałoby precyzyjnie na czym polega owo swoiste novum jego badań w biblistyce, a następnie pozwałoby, wśród podjętych zagadnień, poznawać konkretne wnioski i zdobycze jego badań.

Przechodząc do krótkiego omówienia kolejnych artykułów, czyli poszczególnych części i odsłon znaczącego osiągnięcia naukowego Ks. Arnolda Zawadzkiego trzeba na wstępie podkreślić ich objętość. Habilitant opublikował wyniki swoich badań w pięciu, jak to określił, obszernych artykułach naukowych. Nie będzie przesadą, jeśli określimy te publikacje bardzo obszernymi, bądź wręcz potężnymi, biorąc pod uwagę formę wyrazu, jaką jest artykuł w czasopiśmie naukowym. Właściwie każda z prezentowanych przez Ks. A. Zawadzkiego publikacji ma charakter małej monografii. Tylko najstarsza z nich nie przekracza 30 stron. Najobszerniejsze z nich liczą tych stron 44. Świadczy to o ogromnej i wszechstronnej wiedzy autora, a zwłaszcza o doskonałym warsztacie analitycznym. Dotyczy to przede wszystkim wybitnej znajomości języka hebrajskiego. Wszystkie artykuły zostały opracowane w oparciu o metodę historyczno-krytyczną. Prowadzone analizy filologiczne i egzegetyczne są znakomite i wzorcowe. W tym miejscu można dopatrzeć się pewnych sygnałów znaczącego osiągnięcia naukowego. Rzadko bowiem zdarza się, aby dobie dzisiejszej artykuły biblijne zawierały tak wnikliwie opracowaną warstwę filologiczną badanych tekstów. Powszechnie bowiem zarzuca się raczej podejście historyczno-krytyczne w analizie fragmentów ST i NT na rzecz innych metod. Zaslugą habilitanta jest przywrócenie tej metodzie należytego miejsca i uznania.

Nie chciałbym recenzować w tym miejscu szczegółowo treści poszczególnych artykułów wchodzących w skład całego dzieła. Najważniejszym powodem, dla którego recenzje takie wydają się zbędne jest sposób ich publikacji. Jak już zostało wspomniane wcześniej wszystkie opracowania, które weszły w skład znaczącego osiągnięcia naukowego Ks. Arnolda Zawadzkiego zostały opublikowane w kolejnych numerach czasopisma *The Biblical Annals*, które wydaje macierzysta uczelnia habilitanta. Jest to jeden z najbardziej prestiżowych, o ile nie najbardziej prestiżowy periodyk biblijny w Polsce. Zamieszczone w nim artykuły podlegają bardzo surowym regułom recenzenckim, przez które przeszły zapewne także publikacje Ks. A. Zawadzkiego. Ich ponowna recenzja byłaby zatem procesem wtórnym i wyrazem braku zaufania dla wcześniejszych recenzentów. Tym bardziej, że niektóre z nich od lat wykorzystywane są przez polskich biblistów i teologów, a więc także i na tej drodze przeszły już swój proces weryfikacyjny oraz zdobyły uznanie w oczach licznych autorów. Nie ma wątpliwości, że zarówno pod względem merytorycznym, jak i formalnym są one bez zarzutu. Odniosę się raczej do problematyki zgodności pomiędzy treścią poszczególnych artykułów, a tematem, jaki habilitant nadał całości swojego dzieła.

Jak już zostało wspomniane, zbiorczy temat dla wszystkich pięciu publikacji Ks. A. Zawadzkiego brzmi: *„Żydzi w poszukiwaniu własnej tożsamości w dobie wielkich przemian społeczno-religijnych w latach 530-440 przed Chr. na podstawie tekstów prorockich Deutero-Izajasza, Malachiasza i Trito-Izajasza (Iz 55,1-5; Ml 3,1-5; Ml 2,1-9; Iz 56-57)“*. Chodzi zatem o wspólnotę powygnaniową, która powróciła z Babilonii i wraz z warstwą ludności nieuprowadzonej do niewoli, rozpoczęła nowy rozdział historii narodu wybranego. Główne wysiłki tej wspólnoty polegały na odbudowie świątyni w Jerozolimie (520-515 przed Chr.) i na odnowieniu struktur autonomicznego państwa w prowincji judzkiej. Według habilitanta, co zostało uwypuklone w temacie zasadniczym, okres ten cechował się trzema ważnymi procesami: poszukiwaniem **tożsamości narodowej** (izraelskiej) oraz różnorodnymi przemianami, na tle **społecznym i religijnym**. Pojawiają się zatem trzy tematy: tożsamość, społeczeństwo i religia. Zgodnie z tym porządkiem tematycznym tożsamością nowego Izraela po niewoli babilońskiej autor zajął się w artykule, który dotyka najstarszych warstw literackich w kolekcji wspomnianych artykułów. Chodzi o fragment dotyczący Księgi Izajasza 55,1-5 i opracowanie „Nowe tłumaczenie i interpretacja Iz 55,3-5. Studium egzegetyczno-historyczne”, *The Biblical Annals* 7/1 (2017) 49-85. Przeprowadzone w tej publikacji analizy Ks. A. Zawadzkiego pozwoliły na sformułowanie kilku zasadniczych wniosków. Przede wszystkim na nowo została odczytana rola króla Dawida w całym procesie przymierza pomiędzy Bogiem, a Izraelem. Według autora wyraża ona dwa ściśle ze sobą połączone aspekty nowej funkcji Dawida: *„Nāgīd podkreśla prestiż i autorytet Dawida, związany z odpowiedzialnością uprzywilejowanym pierwszym miejscem wśród ludów. Z kolei m^ᵉṣawwē – jego rolę prawodawcy na wzór Mojżesza, który obwieszczał wolę Boga w prawie synajskim i wprowadzał Boży ład w społeczne życie Izraela.“* (s. 64). W czasach po niewoli babilońskiej to Izrael ma się stać nowym Dawidem, jak to wyraził autor Dawidem-Izraelem, który swoją tożsamość (czyli pewien zbiór zasad i reguł postępowania) opiera na wzorze największego króla w dziejach narodu wybranego. Konkretyzując swoją wypowiedź autor, bardzo poprawnie, wskazuje na dwie drogi budowania i umacniania powygnaniowej tożsamości. Formułuje to w następujący sposób: *„Dawid-Izrael jako mesjańska Mądrość pośród narodów świata nawołuje do przyjęcia Bożego Prawa i w ten sposób daje o Bogu świadectwo. Czego to świadectwo*

konkretnie dotyczy? Kontekst bliższy i dalszy sugeruje, że dotyczy ono monoteizmu (a) i przebaczenia (b).” (s. 77). Jeszcze raz zatem ważnym wydaje się wniosek, aby uczulić czytelnika na właściwą chronologię całej kolekcji artykułów Ks. A. Zawadzkiego. Bez uchwycenia zasadniczych założeń tożsamości nowego Izraela, które wynikały, podobnie jak przed niewolą z Prawa Tory, dalsze analizy w zakresie problematyki społecznej i religijnej mogą być niezrozumiałe.

Problematykę społeczną, w kontekście Prawa danego na Synaju, podejmują trzy kolejne publikacje, które również można ustawić w pewnym logicznym ciągu. Najpierw najstarszy artykuł w całej kolekcji pt. „Mesjaństwo w Ml 3,1-5 i jego deuteronomiczna korekta — studium egzegetyczno-historyczne”, *The Biblical Annals* 5 (2015) 375-403. Wnikliwe analizy językowe autora pozwalają odkryć w tekście Ml 3,1-5 swoisty dwugłos różnych autorów biblijnych. Obaj interweniują swoimi wypowiedziami próbując załagodzić różne napięcia społeczne epoki. Cytując autora: „*Tak oto w Ml 3,1-5 mieliśmy dwugłos: oryginalny Malachiasz (Ml 3,1a5) zaangażowany społecznie i upatrujący w eschatologicznym przełomie nadejścia Bożego sądu, z jednej strony i, z drugiej, deuteronomistyczny redaktor (Ml 3,1b-4), ze swoim poczuciem odpowiedzialności za spokój społeczny i przyszłość narodu.*” (s. 402). Sam tekst proroka Malachiasza porusza bardzo przyziemne i ludzkie problemy związane z pracą i wynagrodzeniem oraz towarzyszącymi im problemami, jak wyzysk społeczny, nieuczciwość, wstrzymywanie należnej zapłaty, czy wreszcie brutalna przemoc. Ks. Arnold Zawadzki ujmuje to tak: „... *ucisk robotników polegał na niegodziwym opłacaniu ich pracy. Robotnik otrzymywał jedynie część należnego mu wynagrodzenia, albo nie otrzymywał go wcale. Jednak w tym drugim przypadku, trudno sobie wyobrazić, żeby robotnik pracujący na dniówkę z własnej woli wrócił na drugi dzień do tego samego pracodawcy.*” (s. 398). Przywrócenie poprawnych relacji społecznych, zwłaszcza w relacji pracodawca – robotnik, jako wynika z dwugłosu prorockiego, musi zostać ponownie oparte o przymierze synajskie i Torę, czyli o zręby tożsamości. Autor słusznie zauważa, że po niewoli babilońskiej wszystkie najważniejsze grupy społeczne Izraela, a więc kapłani, prorocy i deuteronomiści jednomyślnie odwoływali się do Prawa i bardzo je szanowali. Najważniejszy postulat Tory, zawarty w Kpł 19,2.13, brzmiał: „*Bądźcie świętymi, jak ja jestem święty i ... nie uciskajcie biednego*” jest postulatem o przywrócenie i zachowanie świętości całej wspólnoty narodu wybranego. Zaangażowanie proroków, których głos wybrzmiewa w Ml 3,1-5 jest tu niezaprzeczalne (s. 402). Należy również dodać, że właśnie w tym artykule pojawia się bardzo oryginalna myśl autora o powiązaniu działalności proroka Malachiasza i kręgów deuteronomicznych z wielkim reformatorem powygnaniowym, Nehemiaszem (s. 400). Habilitant podaje argumenty za tym, iż wypowiedzi i apele prorockie Malachiasza stanowiły inspirację dla późniejszej reformy społecznej Nehemiasza opisanej w Ne 5,1-13; 13. Właśnie to powiązanie tekstów prorockich, z dziełem reformatorskim Nehemiasza, które autor pogłębia w kolejnych artykułach, wydaje się obywać znaczącym osiągnięciem jego badawczej pracy. Teoretyczne wskazania proroków powygnaniowych zastosowane praktycznych przedsięwzięciach reformatorskich Nehemiasza nie cieszyły się w polskiej biblistyce szerokim uznaniem. Konsekwentne pogłębianie tego pola badawczego przez habilitanta na pewno zasługuje na uznanie.

Problematyka społeczna na tle kryzysu ekonomicznego i tożsamościowego w V w. przed Chr. znalazła swoje omówienie w dwóch dalszych tekstach kolekcji Ks. A. Zawadzkiego. Mowa tu o publikacji z 2016r. dotyczącej „Świadka szybkiego” (Ml 3,1) i o

artykule z 2023 na temat zbioru wybranych tekstów pochodzących od Trito-Izajasza (Iz 56-57), Pierwszy z nich omawia najpierw filologiczne i prawne tło biblijnego tytułu „świadek szybki”. Był on znany wielu tradycjach biblijnych i poza biblijnych (Qumran), które pojawiały się na przestrzeni dziejów Izraela. Autor słusznie wskazuje, że pod tym imieniem krył się najczęściej ktoś, kto „...czuwał nad integralnością przymierza i – w przypadku jego złamania – do złożenia oskarżenia na winowajcę. Świadek w imieniu Boga brał na siebie również ciężar wykonania kary, skupiając w swojej osobie funkcję strażnika, oskarżyciela i kata. I ponosił za to osobistą odpowiedzialność.” (s. 343). Z artykułu wynika, że głównym depozytariuszem Prawa Synajskiego była cała wspólnota Izraela, która zobowiązana była do czuwania nad jego przestrzeganiem, świętością i jak najszybszym usuwaniem zła spośród wspólnoty. Ponieważ jednak w dobie działalności Malachiasza wszelkie instytucje społeczno-polityczne, włącznie ze świątynią, zawiodły, prorok przywołuje samego Boga, jako „świadka szybkiego”. Przybywa on dla sprawiedliwego osądu spraw i wymierzenia kary. „Obraz Boga wymierzającego sprawiedliwość w swojej świątyni budzi bez wątpienia grozę słuchaczy, ale jest też usilną zachętą do szybkiego nawrócenia i daje nadzieję na rychłą sprawiedliwość tym wszystkim, którzy z utęsknieniem jej wyczekiwali.” (s. 355). Problematyka społeczna jest również zasadniczym tematem artykułu poświęconemu tradycji literackiej Trito-Izajasza. Chronologicznie jest to najmłodsza publikacja Ks. Arnolda Zawadzkiego. Wydaje się też, że jest to także pewne zwieńczenie jego egzegetycznej i teologicznej pasji. Tekst podejmuje bardzo trudne zagadnienie, które można zatytułować: poszukiwanie wspólnego mianownika dla kolekcji fragmentów wyjętych z Księgi Izajasza: 56,1-8; 56,9-12; 57,1-2; 57,3-13; 57,14-21. Jak widać jest bardzo obszerny materiał literacki, który spokojnie wystarczyłby na poważną monografię biblijną. Sam autor przyznaje, że teksty te z pozoru nie wiążą się ze sobą tematycznie i są bardzo trudne w interpretacji: „Retoryka Iz 56 opiera się na *variatio*, czyli na luźnym przeplataniu się scen, wyrażen i słów, które – owszem – są bliskie znaczeniowo, lecz nie znajdują się w symetrii składniowo-morfologicznej czy kompozycyjnej (jak w strukturze koncentrycznej czy krzyżowej). Bo wszystko tu jest tak asymetryczne, że samoistnie skłania czytelnika do poszukiwania jakiegokolwiek symetrii, która rozjaśniłaby sens przedstawionego obrazu.” (s. 252). Każdy z tekstów tego zbioru ma swój odrębny temat. Wszystkie razem jednak stanowią niezbędne tło dla reform społecznych Nehemiasza, przeprowadzonych w połowie V wieku przed Chr. Sam Nehemiasz przywoływany jest w pierwszym obrazie eunucha cudzoziemca (co mogłyby potwierdzać inne świadectwa biblijne: Ne 1-7; 11,1-2; 12,27-43; 13,4-31). Kolejne sceny mówią o konkretnych problemach społecznych, które zrodziły się w miarę rozwoju powygnaniowej wspólnoty Izraela pod panowaniem Persów: bunt elit rządzących przeciw Bogu (56,9-12); nieład społeczny, który prowadzi do uśmiercania niewinnych i bezbronnych, którzy w zdegenerowanym społeczeństwie nie znajdują obrońcy (57,1-2); obraz mesjański Izraela-kobiety, która zatraciła swoją misję zrodzenia światu zbawiciela i wymaga gruntownej odnowy (57,3-13); zachęta do pozytywnego budowania i odnowy, która mogła być bezpośrednim impulsem dla reformy Nehemiasza (57,14-21). Jej ostatecznym celem jest teocentryzm, który stanowi tożsamościową podstawę dla odradzającej się, po wygnaniu babilońskim, wspólnoty Izraela.

Podobnie jak publikacja dotycząca grupy tekstów wyjętych z dzieła Trito-Izajasza, także ostatni artykuł w kolekcji habilitacyjnej Ks. Arnolda Zawadzkiego łączy wypowiedzi prorockie z przyszłą reformą społeczno-religijną Nehemiasza. Opublikowane także w roku

2023 opracowanie: „*Mowa Boga do kapłanów (Ml 2,1-9) jako manifest reformy Nehemiasza. Kryzys kapłaństwa i degradacja lewitów w pierwszej połowie V wieku przed Chr.*”, *The Biblical Annals* 13/1 (2023)” 37-81. Jak wskazuje już sam tytuł tego artykułu dotyka on aspektów życia religijnego, za które, w szczególny sposób, odpowiadali kapłani i lewici. Opracowanie to, w całym cyklu, uzupełnia zatem niejako trzecią przestrzeń tematyczną całej kolekcji habilitacyjnej Ks. W. Zawadzkiego, mianowicie tło religijne (obok tożsamości i problematyki społecznej). Artykuł ten posiada odsłony. W pierwszej habilitant próbuje zmierzyć się z problematyką podziału kapłaństwa na tzw. kapłanów-ofiarników i tzw. kapłanów drugorzędnych – lewitów. Podział ten miałby dokonać się jeszcze przed niewolą babilońską, w czasach króla Jozjasza. Według Ks. A. Zawadzkiego do prawdziwej reformy kapłańskiej doszło jednak w czasach Nehemiasza, a podział kapłanów, jaki dokonał się w czasach jego reformy był, na zasadzie projekcji, przenoszony do innych tradycji literackich ST. Ponadto w dalszych częściach ukazana jest rola synów Lewiego, jako strażników przymierza Synajskiego, którzy podobnie jak Dawid mieli za zadanie owo przymierze chronić i wdrażać w życie. Mieli stać się bezpośrednimi pomocnikami Mojżesza w jego realizacji. Artykuł ten i poruszana w nim tematyka może stanowić pewną klamrę tematyczną dla całej kolekcji Ks. Arnolda Zawadzkiego. Tak bowiem jak Dawid, w pierwszym z omawianych artykułów, był przywódca i obrońca praw w przestrzeni społecznej, tak Kapłani i Lewici są nimi w przestrzeni religijnej. Porządek społeczny, a raczej świętość w tym wymiarze i nieskazitelność religijna to niejako dwa skrzydła projektu tożsamościowego nowego Izraela, po niewoli babilońskiej.

Podsumowując, artykuły zebrane w kolekcji stanowiącej znaczące osiągnięcie naukowe Ks. Dr Arnolda Zawadzkiego cechuje bardzo duża wnikliwość i oryginalność badawcza. Warsztat naukowy autora jest bardzo bogaty. Jeszcze raz na wielkie uznanie zasługuje wybitna znajomość języka hebrajskiego. Widać to podczas egzegezy każdego omawianego fragmentu biblijnego. Należy również zaznaczyć, że wszystkie wyżej wymienione publikacje, oparte są na prawdziwych źródłach biblijnych (tekstach oryginalnych ST i NT), które autor samodzielnie tłumaczy i interpretuje, oraz wsparte bardzo szeroką bibliografią naukową. Warte podkreślenia jest również to, że Ks. A. Zawadzki w swoich publikacjach prowadzi dyskusję naukową z wieloma autorami, rzetelnie, ale i krytycznie podchodząc do ich poglądów. Widać to zwłaszcza w licznych przypisach, gdzie autor nie tylko cytuje dzieła różnych naukowców, ale prowadzi z nimi autentyczny dialog. Jako najważniejsze i znaczące dokonanie naukowe w kolekcji artykułów habilitacyjnych Ks. Arnolda Zawadzkiego chciałbym uwypuklić dwie rzeczy: po pierwsze poświęcenie uwagi tekstom prorockim (Deutero-Izajasz, Malachiasz, Trito-Izajasz) z epoki, która nie cieszy się zbytnim uznaniem komentatorów i biblistów, zwłaszcza w polskiej biblistyce; po drugie umiejętne powiązanie (choć bardzo hipotetyczne) tekstów i wypowiedzi prorockich z reformą społeczno-religijną Nehemiasza (ok. 450 r. przed Chr.). Szczególnie ten drugi aspekt opracowany w kolekcji jest bardzo ciekawy, konsekwentnie rozwijany i z wszelkim miar nowatorski.

Jakkolwiek wszystkie zaproponowane opracowania kolekcji mają bardzo duży walor naukowy i wnoszą wiele ciekawych i nowatorskich spostrzeżeń do dotychczasowych badań nad Izajaszem i Malachiaszem, to niewątpliwie jestem zmuszony poczynić jeszcze jedną uwagę krytyczną wobec całości materiału zaproponowanego przez Ks. Arnolda Zawadzkiego jako wybitne osiągnięcie naukowe. Chodzi o ostateczne i syntetyczne zebranie wniosków z wszystkich przeprowadzonych badań i ich ewentualną aplikację, czy porównanie z tekstami,

które autor często przywołuje, mianowicie Ne 5 i 13. Podobnie jak to miało miejsce z wprowadzeniem, czyli jego brakiem, podobnie rzecz ma się z podsumowaniem. Oczywiście każda poszczególna publikacja posiada własne zebranie ostatecznych wniosków i zakończenie. Zapropionowana przez autora hipoteza, jakoby Nehemiasz inspirował się w swoich poczynaniach głosami poszczególnych proroków, mogłaby, moim skromnym zdaniem, stanowić tło dla jakiejś podsumowującej i syntetycznej publikacji. Uważam, że skonfrontowanie i ustalenie, na ile autor Księgi Nehemiasza (lub jak niektórzy wolą Kronikarz) zaczerpnął w dla swoich tekstów, z omawianych przez Ks. A. Zawadzkiego, tradycji prorockich byłoby pożytecznym zwieńczeniem jego kolosalnej pracy. Stwierdzam zatem, że:

Osiągnięcie naukowe ks. Arnolda Zawadzkiego, „Żydzi w poszukiwaniu własnej tożsamości w dobie wielkich przemian społeczno-religijnych w latach 530-440 przed Chr. na podstawie tekstów prorockich Deutero-Izajasza, Malachiasza i Trito-Izajasza (Iz 55,1-5; MI 3,1-5; MI 2,1-9; Iz 56-57)”, spełnia warunki określone w Ustawie 20 lipca 2018 r. (art. 219, ust. 1 pkt 2 lit. b).

3. Ocena istotnej aktywności badawczej, współpracy międzynarodowej, dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego Habilitanta.

Podstawowe pytanie, na które postaram się odpowiedzieć w tym punkcie recenzji brzmi: na ile Habilitant spełnia w swojej istotnej aktywności naukowej kryteria określone rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. (art. 219, ust. 1, pkt 3) oraz jaka jest wartość merytoryczna jego dorobku naukowego, dydaktycznego oraz popularyzatorskiego.

Według załączonego wykazu Habilitant, oprócz recenzowanych 5 artykułów, które weszły w skład znaczącego osiągnięcia naukowego, opublikował 8 artykułów w czasopismach, punktowanych, które znajdują się w bazie Web of Science (WoS) lub na liście Religious Studies according to Scimago Journal & Country Rank z oceną Q1. Ponadto jest on autorem 2 monografii, wśród nich jedna obejmuje rozprawę doktorską, a druga ma charakter bardzo pożytecznego zbioru rozważań Drogi Krzyżowej. Dodatkowo Ks. A. Zawadzki jest autorem innych 5 artykułów, jednego wprowadzenia do dzieła zbiorowego, jednego obszernego sprawozdania pokonferencyjnego oraz 10 haseł w Encyklopedii Katolickiej wydawanej na KUL. Cały ten dorobek opublikował w czasopismach lub pracach zbiorowych, które nie są zaliczane do indeksów WoS. Trzeba jednak zaznaczyć, że właściwie wszystkie artykuły Habilitanta opublikowano w punktowanych i liczących się czasopismach naukowych. Warto również wspomnieć, że jest wśród nich kilka opracowań z języku obcym (włoski). Patrząc na ten aspekt oceny dorobku Kandydata należy żałować, że na listach międzynarodowych indeksów nie znalazło się więcej publikacji Autora. Publikacje Ks. A. Zawadzkiego wskazują również na zasadnicze obszary badawcze: 1) Księgi Prorockie – zwłaszcza wspomniana już w tej recenzji rola Malachiasza w czasach kryzysu społecznego w V w. przed Chr. oraz różne zagadnienia dotyczące twórczości Ozeasza i Sofoniasza; 2) Wieloaspektowa problematyka nowotestamentalna: przypowieści, sytuacja pierwszego Kościoła; 3) Zagadnienia z literatury międzytestamentalnej (Qumran); 4) Poezja polska, ze szczególnym uwzględnieniem twórczości Z. Herberta; 5) Próby twórczości interdyscyplinarnej we współpracy z czasopiśmem „Myśl Polityczna”. Opracowania te zostały opublikowane w liczących się czasopismach i

periodykach biblijnych i teologicznych: „Biblical Annals”, „Verbum Vitae”, „Colletanea Teologica”, „Łódzkie Studia Teologiczne”, „Myśl Polityczna”.

Oceniając publikacje, zarówno pod względem ilościowym i jakościowym, można uznać je za wystarczający dorobek naukowy dla ubiegającego się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, choć na przyszłość warto byłoby zadbać o większą dywersyfikację czasopism, zwłaszcza punktowanych, o charakterze międzynarodowym. Artykuły są przekonującym świadectwem szerokich zainteresowań badawczych, dobrego przygotowania, rzetelnego warsztatu naukowego w badaniach z zakresu egzegezy i teologii biblijnej. Habilitant potrafi jasno formułować myśli, konsekwentnie i poprawnie udowadniać stawiane tezy, wyprowadzać logiczne wnioski egzegetyczne oraz teologiczne. W swoich badaniach Ks. Arnold Zawadzki nie stroni od podejmowania trudnych zagadnień, ale jednocześnie istotnych w poprawnym rozumieniu biblijnego orędzia, a także historii Izraela opowiedzianej w Biblii. Lektura artykułów Habilitanta przekonuje także o jego znajomości literatury polskiej i światowej, z której potrafi krytycznie korzystać. Pod względem formalnym publikacje nie budzą zastrzeżeń. Jednocześnie artykuły pisane są językiem zrozumiałym nie tylko dla specjalistów, stąd ich lektura jest przystępna dla szerszego grona odbiorców.

Habilitant, w ramach uczelni, przygotował i otrzymał grant na realizację projektu badawczego: „*Kryzys kapłaństwa lewitów w pierwszej połowie V w. przed Chr. (Ml 2,1-9)*.” Brał i bierze nadal udział w pracach ścisłego grona fachowców, które, przy współpracy z Episkopatem Polski, przygotowuje nowe poprawione wydanie Biblii Tysiąclecia. W ramach swojej pracy badawczej przeprowadził kilka zagranicznych kwerend bibliotecznych na renomowanych uczelniach (Niemcy, Włochy). Jego kompetencje egzegetyczne i biblijne zaowocowały bardzo cenną współpracą z uczelniami europejskimi, zwłaszcza z Papieskim Uniwersytetem „Urbanianum” w Rzymie, gdzie habilitant, w roku akademickim 2019/2020 prowadził wykład dla doktorantów pt. „*I profeti come i mediatori dell'Alleanza*”. Ponadto Ks. Arnold Zawadzki, od wielu lat, jest uznanym członkiem Stowarzyszenia Biblistów Polskich oraz Associazione ex-alumni del Pontificio Istituto Biblico w Rzymie.

Habilitant uczestniczył także aktywnie w sympozjach naukowych. W autoreferacie wymienia kilka wystąpień na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, UKSW w Warszawie oraz w Łodzi, w ramach XXII Dnia Judaizmu Kościele Katolickim. Szczególną aktywność dydaktyczną habilitanta można dostrzec także w ramach prac własnej diecezji (Archidiecezja Łódzka), gdzie prowadził wykłady podczas synodu diecezjalnego oraz wielokrotnie udzielał się jako wykładowca w Ekumenicznej Szkole Biblijnej. W jej ramach prowadził cykliczne wykłady na temat Apokalipsy św. Jana, Księgi Wyjścia i Pism Prorockich.

Od wielu lat habilitant należał do grona redaktorskiego i prestiżowego czasopismem *The Biblical Annals*, a od 2023 r. jest zastępcą redaktora naczelnego. Należy podkreślić, że jest to najwyższy punktowany periodyk biblijny w Polsce (200 pkt), znajdujący się zarówno na indeksie Scopus, jak Web of Science. Jest również redaktorem działu ST w kwartalniku teologicznym *Łódzkie Studia Teologiczne* (40 pkt). Ponadto należy do zespołów redakcyjnych następujących serii wydawniczych: *Studia Biblica Lublinensia*, *Analecta Biblica Lublinensia*, *Materiały Pomocnicze do Wykładów z Bibliistyki*.

Ks. Arnold Zawadzki jest również cenionym promotorem prac magisterskich z zakresu egzegezy i teologii ST i NT. Pod jego kierownictwem ponad 20 osób zwieńczyło swoje studia

obroną pracy magisterskiej. Promował także wiele prac dyplomowych i aktywnie udzielał się jako uznany recenzent prac powstałych pod kierownictwem innych wykładowców KUL.

Szeroka działalność dydaktyczna i popularyzatorska Ks dr Arnolda Zawadzkiego zasługuje na uznanie. Przejawia się ona nie tylko w pracy dydaktycznej prowadzonej w ramach zatrudnienia na stanowisku adiunkta na Wydziale Teologicznym KUL, ale także w licznych wydawnictwach popularyzujących Pismo św., pracą redakcyjną nad publikacjami innych autorów (nowe wydanie Biblii Tysiąclecia), wykłady otwarte z Biblii, czy działalność ekumeniczna. Uważam, że ten aspekt działalności Habilitanta, opisany bardzo szczegółowo w autoreferacie, należy nie tylko zauważyć, ale także docenić, gdyż nie rezygnując z zainteresowań ściśle badawczych, wsłuchuje się w głos Kościoła, nie tylko jeśli chodzi o metody naukowe interpretacji Pisma św., ale stara się także odpowiadać swoją działalnością dydaktyczną i popularyzatorską na aktualne potrzeby i wyzwania, przed którymi stają współcześni wyznawcy Chrystusa. Jest to niewątpliwie duża zasługa w aktualizacji orędzia biblijnego, co należy do istotnych zadań biblistów i czego oczekuje od nich wspólnota Kościoła.

Podsumowując ocenę osiągnięć naukowo-badawczych, dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego należy podkreślić aktywność Habilitanta, która jest potwierdzeniem jego dojrzałości naukowej, a tym samym zdolności do prowadzenia samodzielnej pracy badawczej. **W świetle tego wszystkiego, co zostało wcześniej powiedziane nie mam wątpliwości, że kandydat spełnia większość wymogów w wyżej wymienionych zakresach, zgodnie z kryteriami oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego określonymi w rozporządzeniu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego.**

4. Wniosek końcowy

Biorąc pod uwagę przedstawioną w niniejszej recenzji **pozytywną ocenę** aktywności badawczej, współpracy międzynarodowej, dorobku dydaktycznego i popularyzatorskiego Habilitanta, a także fakt, że osiągnięcie naukowe ks. Arnolda Zawadzkiego, które stanowi kolekcja artykułów pod zbiorczym tytułem: *„Żydzi w poszukiwaniu własnej tożsamości w dobie wielkich przemian społeczno-religijnych w latach 530-440 przed Chr. na podstawie tekstów prorockich Deutero-Izajasza, Malachiasza i Trito-Izajasza (Iz 55,1-5; MI 3,1-5; MI 2,1-9; Iz 56-57)”* określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. (art. 219, ust. 1, pkt 2, lit. b), stwierdzam, że Habilitant spełnia wymogi stawiane osobom ubiegającym się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Uważam, że Habilitant jest dobrze przygotowany do pracy naukowej i potrafi ją samodzielnie prowadzić. Studia biblijne i praca naukowa w różnych ośrodkach naukowych (KUL – Lublin; Biblicum i Urbanianum – Rzym; WSD - Łódź) dostarczyły mu niezbędnych narzędzi do prowadzenia pracy badawczej nad Biblią. Jego poszukiwania odznaczają się rzetelnością naukową, a w swoich badaniach posługuje się uznanymi w biblistyce metodami, przy czym nie ogranicza się tylko do jednej metody, ale preferuje metodologię komplementarną. Niewątpliwym atutem Habilitanta jest także umiejętność popularyzacji orędzia biblijnego oraz aktualizacji Słowa Bożego, co jest niezwykle ważne i potrzebne dla pożytku wspólnoty Kościoła.

Wnioskuje zatem o dopuszczenie ks. dra Arnolda Zawadzkiego do dalszych etapów postępowania habilitacyjnego.

Toruń 31.12.2023r.

ks. Tomasz Modzelecki